հող ու թեմ (թէեւ երբեմն քիչ նկատուած), բայց եւ այնպէս քայքայումներն ու աւերումները, յափշտակութիւնները եւ քաղաքական աննպաստ պարագաները սակայն անոր առաջնորդներն ու մխիթարները օգնութիւն ու նուէր հաւաքելու սոխպած են (Բիւզանդիոն, 1897, Թ· 355· Նոր Դար, 1894, Թ· 63, 72· 1891, Թ· 177· Մշակ, 1905, Թ· 24· Բաֆֆի, Ամասիոյ մկրտութիւնները, Վենետիկ 1906, ՀՀ 268· Մխիթարեան, Երնջակ, ՀՀ 487· Պալքանեան Մամուլ, 1941, Թ· 515· Համա· գեղ Մշակ, 1902, Թ· 52· Նոր Դար, 1893, Թ· 141, 168, 176 եւ կաթողիկոսներու կոնդակները՝ Հանդ· Ամս·, 1941, ՀՀ 228)։

Բաւական խիստ վէճի նիւթ կազմեր է Աստապատի եւ անոր Ս· Սահիանոս վանքին Մաղարթայ Ս· Նախավկայի վերաբերելու հարցը եւ քանի մը կոնդակի ըրուելիան պատճառ եղած (Համա· Մաղարդայ Ս· Նախավկայի վանքի կոնդակները, առա՝ ՀՀ 228)։

Նախավկայի վանքը «մայրաքաղաք» էր եւ օժտուած մատենադարանով մը, ուր կը գտնուէր նաեւ ՆԼԸ (989) թուականին ըրուած Աւետարան մը (Համա· վերը եւ Բիւզանդիոն, 1897, Թ· 355)։ Այն տեղ կը կրծուին եւ կ'ապրին քանի մը հոչակաւոր վարդապետներ ու եպիսկոպոսներ։ Ան կ'ըլլայ չանթաճիպ մը, որ չաները կը մոդէ իր անունովը ու համբաւովը, սակայն այսօր երբեմնի այդ փնտռուած ու մխիթարներով լեցուն «վանքը յանձնուած է գիւղացիներէ պահպանութեան եւ ունի մխայն մի մխրան» (Պալքանեան, Մամուլ, 1941, Թ· 515)։

Հ· Հ· ՈՍԿԵԱՆ

? տեառն Բարչէնա մեծանուն եւ մեծազդի արհեպիսկոպոսի եւ փառաւոր աստուածասէր իշխանաց եւ գաւառաց նոցին վկայութեամբն արձանագրուեցաւ զայս անջրնջի կտակագիրս զրեցի ի փառս Քրիստոսի եւ ամենայն սրբոց նորա։

Այլ եւ ես Հոիփսիմէս այսու աւրինակաւ թուղթ մի գրել եառ եւ առաքեցի առ արքայ Հայոց Լմ, զի արձագրեսցէ ի վերայ վիմի միոջ եւ կանգնեսցէ զվէմն ի գլխոյ գանկաքառան վանից մերոց առաքն Ովաննէսին, զի թէ առ յապայ թուղթդն եղծանիցին ի հրոյ կամ ի ջրոյ, սակայն քարեայ արձանն անջինջ մնասցէ յաւիտեան։

Եղեւ ի թվին Փրկչին ՋՁԱ ամի եւ մերս հայկազեան առաքմարին չորս հարիւր Լ ամին եւ ահեկանի ամսոյ ԺԶ-ին» (Արարատ, 1875, ՀՀ 260—262, Սմբատեան, Երնջակ, ՀՀ 422—424)։

Ինչպէս Հոիփսիմէ այս կտակագիրը, նաեւ Աշոտ Թագաւորի նուիրագիրն ու Բարչէնեան (կամ Խաչիկ կաթողիկոսի) կոնդակն թէպէտ անվաւերական են եւ յերեւաբանոյ (Սիսական, ՀՀ 516—517, Բանասէր, 1902, ՀՀ 100), սակայն ունին պատմական արուշ հիմքեր եւ անոնց վրայ բարձրացած։

ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՐԱԳՐԱՑ Ի ԲՈՒԼԳԱՐԻԱ

(Շարունակութիւն։)

28.

ՅԱՅՍՄԱՒՈՒՐՔ

Ի ՊԼՈՎԴԻՒ

ԹՈՒՂԹՔ՝ այժմ 567։ — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 34×26×12։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուքւն, իւրաքանչիւրը՝ 28×8։ — ՏՈՂՔ՝ 39։ — ԹԵՐԹՔ՝ 47։ — ՆԻՒԹ՝ բուղք պինդ եւ ղորդկ։ Սկզբի չորս թղթերը մագաղաթ։ — ԿԱՋՔ՝ փայտեայ ամուր, կաշեպատ· հին արհւելեան ոճով, ներսը լաթապատ։ — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՑ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ մէկ՝ ետեւը։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ պահպանուած։ Վերջաւորութենէն կը պակսին շարունակութիւնը Յովասափայ եւ Բարաղամայ պատմութեանց եւ բուն Յիշատակարանը։ — ԳԻՐ՝ բոլորգիր մեծ, գեղեցիկ եւ միօրինակ գլխէ մինչեւ վերջ։ — ԹԱՆԱՔ՝ սեւ։ — ՁԱՐԴԱԳԻՐՔ՝ երեքգունեան եւ ոսկւով, գրեթէ ամէն վկայաբանութեանց սկիզբը, մեծ մասամբ բոչնագիր եւ վիշապագիր, յաջող ամէն տեսակէտով։ — ԴԱՏԱՐԿ՝ թղ· 5ա, 251ա եւ 387ա։ — ՆԿԱՐՔ՝ չորս, ամբողջական էջերու վրայ, բազմագոյն եւ ոսկեզօծ։ Թղ· 5բ՝ Ս· Գր· Լուսաւորիչ, ստորեւ խոզացեալն Տրդատ՝ ծունկի։ Թղ· 189բ՝ չորս նկարները Մ· Գր· Լուսաւորիչի որդւոց եւ թոռանց։ Թղ· 251բ՝ չորս առանձին նկարներ (Աւետումն Ս· Աստուածածնի, Ս· Ծնունդ, Քառասնօրեայ Մուտքն ի Տաճար, Ս· Մկրտութիւն)։ Թղ· 387բ՝ նոյնպէս չորս առանձին նկարներ (Մատնութիւն Յուդայի, Խաչելութիւն, Թաղում եւ Յարութիւն)։ — ԽՈՐԱՆԲ՝ բդ· 6ա, 252ա եւ 388ա· բազմերանգ եւ ոսկւով, մասնաւորաբար ուշագրաւ է բդ· 388ա, որ կը ներկայացնէ՝ վերեւ շրջանակի մէջ Հայր, Որդի եւ Հոգի Սուրբ, Հովերը՝ շուրջանակի՝ 12 առաքեալները։ — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆԲ՝ բդ· 40բ, 88ա, 133բ, 190ա, 240ա, 295բ, 399բ, 405ա, 451ա, 494բ, 525ա եւ 557բ։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱՂԱՐԴ՝ 392 հատ, ամէն վկայաբանութեանց սկիզբը· պզազան, սիրուն եւ ճոխ· բազմերանգ եւ մեծ մասամբ ոսկւով։ Ուշագրաւ են մանրանկարները՝ Ս· Մարկեդիոս (բդ· 9բ), Ս· Գր· Լուսաւորիչ (բդ· 10բ), Թովմ· Առաքեալ (25բ), Դանիէլ Մարգարէ, (28ա) Մաշտոց վրդ· (108ա), Անարծաթ բժիշկներ Կոզմաս եւ Դամիանոս (133բ), Ցովհ· Ոսկեբերան (156ա), Մեծն Ներսէս (169բ), Տրդատ թագաւոր (186ա), Տեսիլ Գր· Լուսաւորչին (219բ), Աբգար թագաւոր (239ա), Քառասնօրեայ Գալուստ Քս·ի ի տաճարն (312բ) եւայլն։ Նմանապէս շրջեղ եւ յաջող են խորանաց լուսանցազարդերը, որոնցմէ բդ· 6ա կը ներկայացնէ 25 սրբոց նկարագիրներ՝ ոսկեզօծ շրջանակներու մէջ։ — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ անյայտ, բուն յիշատակարանը ինկած ըլլալով· հաւանաբար ԺԶ· դար։ — ԳՐԻՉ եւ ՆԱԳԱԿՈՂ՝ Սարգիս, որդի Գրիգորի։ — ՏԵՂԻ՝ անծանօթ։ — ՍՏԱՅՈՂ՝ Մահտեսի եղիա, ապա Մալգօչոլի Տէր Յովհաննէս։ — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝ գլխաւորը չկայ այժմ· մանուհի՝ 371 հատ, իւրաքանչիւր վկայաբանութեան վերջաւորութեան (հմմտ· բդ· 8բ, 9բ, 10բ, 11բ, 14բ, 16բ, 18ա, 20ա, 21ա եւայլն)։ Նոր

ստացողն ունի ճարտարօրէն գրուած նոր յիշատակարան մը՝ ջնջուած հինին տեղ (բդ· 37ա)։ — ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ Ռոտոսթոյի Ս· Թագաւոր եկեղեցւոյն, այժմ 1922էն ի վեր՝ ի պահ Պլովդիւի Ս· Գէորգ եկեղեցւոյն զանձատունը։

Մատեանս է ՅԱՅՍՄԱՒՈՒՐՔ, ուր տարւոյ օրերուն համապատասխան գրուած են Սրբոց վարքն ու վկայաբանութիւնք, նաեւ ներբողեաններ ու ճառեր։ Սկիզբը կայ՝ Թղ· 1ա—4բ՝ գլխակարգութեանց մէկ դասաւորումը «Յանկք Յայսմաւուրացս Գրոց· — Նաւասարդ — Ամսոսոս»։

Մատեանս բաժնուած է երեք առաձին մասերու։ Ա· Մասը սկսելով Նաւասարդ ամիսէն կը հասնի մինչեւ Ս· Ծնունդ Յիսուսի։ Բ· Մասը՝ Ս· Ծնունդէն Ս· Յարութիւն, Գ·ը՝ Ս· Յարութեան տօնէն մինչեւ վախճան (Տես վարը՝ իր կարգին)։

Ա· Մաս· — Թղ· 6ա—250բ։

*Թղ· 6ա· «Յորժամ լուսաւորեաց Սուրբն Գրիգոր զՀայս եւ զիւղացեալն Տրդատ վերստին նորոգեաց ի մարդկային ձեւ եւ կերպարանս»։ Թղ· 7բ[2]· «Իսկ դի այսօր կոչի տարեմուտ, մարդիկք միմիանց տուրս պարգեւեն եւ զօրս զայս չնորհաւոր ասեն մինոյ»։ Թղ· 8ա[1]· «Թագաւոր մի կայր Հայոց Արտաւազ անուն, եւ ունէր որդի մի խելագար Շեղար անուն...»։ Թղ· 8բ[1]· Նաւասարդ Բ·։ Եւ Աւգոստոսի ԺԲ·։ Վկայաբանութիւն Սրբոյն Անիկտոսի եւ Փոտինոսի։ Անօրէն արքայն...։ Թղ· 9ա[2]· Յայսմաւուր վկայաբանութիւն սրբոյն Լուկիոսի, Բսեռոսի եւ Պօղիոսի։ Թղ· 9բ[2]· Նաւասարդ Գ։ Օգոստ· ԺԳ։ Վկ· Ս· Մարկեդոսի եպիսկոպոսին, Հեմիա եւ Պեղեգիա։ Յայսմ· վկ· Ս· Հեմեայ եւ Պեղեգեա, եւ փիլոսոփոսի եպիսկոպոսին, Հեմիա եւ Պեղեգիա։ Յայսմ· յիշ· է սքանչելագործ Անոդայիդեա։ Յայսմ· յիշ· է սքանչելագործ Անոդայիդեա։ Նաւասարդ Դ։ Օգոստոս։ Թղ· 10բ[2]· Նաւասարդ Դ։ Օգոստ· ԺԴ։ Տօն է Շողակաթին Լիման միածնին ի Վաղարշապատ քաղաքին։ Թղ· 11ա[2]· Վկ· Ս· Ուրսիկինոսի վկային։ Թղ· 11բ[2]· Նաւ· Ե։ Օգս· ԺԵ։ Տօն է փոխման Աստուածածնին։ Թղ· Ս· Կուսին Մարիամու Աստուածածնին։ Թղ· 14բ[2]· Նաւ· Զ։ Օգոստ· ԺԶ· ատ· ԻԸ։ Վերստին տօն է փոխման Աստուածածնին։ Եւ յիշ· պատկերին Քրիստոսի ի Ս· զաստուածակին։ Թղ· 16բ[2]· Նաւ· է։ Օգոստ· ԺԷ։ Աւե· ԻԹ։ Վերստին տօն է փոխման Աստուածածնին եւ վկայութիւն Միւռոնայ քահանային եւ վկայութիւն Միւռոնայ քահանային։ Թղ· 17ա[1]· Յայսմ· վկ· Ս· Բ· եղբարցն Խորոսի եւ Փլորոսի։ Թղ· 18ա[1]· Ս· Դոմետիանոսի բժշկին։ Թղ· 18ա[2]· Նաւ· Ը։ Օգոստ· ԺԸ։ Աւե· Լ։ Վերստին տօն է փոխման Աստուածածնին. եւ վկ· Ս· Մոտիանոսի Ուչնեցոյն՝ եւ ԼԴ վկայից։ Թղ· 20ա[2]· Նաւ· Թ։ Օգոստ· ԺԹ։ Վկ· Ս· Անտոնեանց նահատակացն։ Թղ· 20բ[2]· Յայսմ· Նահատակութիւն Ս· Անդրէի զօրավարին եւ բանակի նորին։ Թղ· 21ա[2]· Այսօր արեգակն ի կոյսն մտանէ։ Նաւասա· Ժ։ Եւ Օգոստ· Ի։ սուրբ մօրն վասոյի· եւ Գ որդւոց նորա։ Թղ· 22ա[1]· Յայսմ· տօն է Ս· Պատկերի Աստուածամօրն։ Թղ· 23ա[1]· Նաւ· ԺԱ։ Օգոստ· ԻԱ։ Վկ· Ս· Ագաթոնիկոսի։ Թղ· 23ա[2]· Ի սմին աւուր վկ· Ս· Յուստինոսի։ Յայսմ· յիշ· է Սամուէլ մարգարէին։ Որ ուխտիւ խնդրեալ եղեւ յԱստուծոյ···։ Թղ· 25բ[1]· Նաւ· ԺԲ։ Օգոստ· ԻԲ։ Տօն է Թումայի Առաքելոյն։ Թղ· 27ա[1]· Նաւ· ԺԳ։ Օգոստ· Առաքելոյն։ Թղ· 27ա[1]· Նաւ· ԺԳ։ Օգոստ· ԻԳ։ Վկ· Երինոսի եպիսկոպոսին։ Յայսմ· յիշ· Ս· Լեւերտոսի։ Յայսմ· վկ· սրբուհւոյն Փոտինեա՝ որ Թարգմանէ լուսեղէն։ Թղ· 28ա[2]· Նաւ· ԺԴ։ Օգոստ· ԻԴ։ Տօն է Դանիէլի մարգարէին։ Թղ· 29ա[2]· Նաւ· ԺԵ։ Օգոստ· ԻԵ։ Վկ· Սրբոյն Աբուդիմոսի։ Յայսմ· տօն է Ս· Աստուածածնին։ Թղ· 31ա[1]· Նաւ· ԺԶ։ Օգոստ· ԻԶ։ Վկ· Ս· Անդրեանոսի՝ եւ կնոջ նորա՝ Անատոլայ, եւ ԻԶ վկայից։ Թղ· 32ա[2]· Նաւ· ԺԷ։ Օգոստ· ԻԷ։ Վկ· Ս· Սուքիասանցն։ Թղ· 34ա[2]· Նաւ· ԺՐ։ Օգոստ· ԻՐ։ Վկ· Ս· Սարաստոնիկոսի, Փիլիպպոսի, Եւտիքեանոսի, Եւտիքեմեա։ Յայսմ· յիշ· Ս· Ընէմեա։ Յայսմ· վկ· Ս· Անտիոքոյ։ Թղ· 35ա[2]· Նաւ· ԺԹ։ Օգոստ· ԻԹ։ Տօն է գլխատման Յովաննու Կարապետին։ Թղ· 37բ[1]· Նաւ· Ի։ Օգոստ· Լ։ Վկ· Ս· Վիլինոսի եպիսկոպոսին։ Յայսմ· վկ· Ս· Տատիանոսի, Զոր կալաւ անօրէն դատաւորն Ուրբանոս ի կղզիուսոլիս։ Յայսմ· վկ· Ս· Տիմոթէոսի։ Թղ· 38բ[1]· Նաւ· ԻԱ։ Օգոստ· ԼԱ։ Գիւտ գլխոյն Ամէնաւրհնեալ Ս· Աստուածածնին Մարիամու։ Թղ· 40բ[2]· Սեպտեմբեր ամիս Հոմայեցւոց Աւուրս ունի Լ։ Տիեն ի գիչերն հասարակ է· ԺԲ ժամ։ Նաւասարդի ԻԲ։ Եւ Սեպտեմբերի Ա։ Տօն է Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ։ Յայսմ· յիշ· վարուց՝ երանելոյն սիւնեկեցւոյ Սիմէոնին։ Թղ· 42բ[1]· Նաւ· ԻԳ։ Սեպտ· Բ։ Վկ· Ս· Մամասոյ։ Յայսմ· յիշ· է երանելոյն Յովաննու պահաստղին։ Թղ· 43ա[2]· Նաւ· ԻԴ։ Սեպտ· Գ։ Վկ· Անթիմոսի եպիսկոպոսին։ Յայսմ· վկ· Աթանասի եպիսկոպոսին։ Թղ· 44բ[1]· Յայսմ· գ· Բ Ծառայիչ

© National Library of Armenia

Խանթուչի, զԹարխիմոս եւ զՆերփիտոսի, կացուցին առաջի Օրեղիանոսի թագաւորին..: Թղ. 45ա^{1}. Նաւ. Իէ: Սեպտ. Դ: Եւ Թշրին է: Վկ. Բաբելայ Ս. հայրապետին եւ Գ աշակերտացն: Ի սմին աւուր վկ. Ս. Մարտիրոսացն Թէոդորոսի, Ղուկիանոսի, Լիմիանոսի եւ Յուլիանոսի: Թղ. 46ա^{2}. Նաւ. ԻԶ: Սեպտ. Ե: Վկ. Խ. Ս. կուսանացն եւ Ամոնի: Ի սմին աւուր՝ կատարումն քահանային Զաքարիայ Հօրն Յովաննու՝ որ էր յաղէն Ղեւեա՛: Թղ. 47ա^{2}. Նաւ. Իէ: Սեպտեմբ. Զ: Վկ. Սրբուհոյն Երինեայ կոյս վկային: Յայսմ. վկ. երեքտասան մարտիրոսացն Փիրսիոսի քահանային եւ Բիրայ սարկաւագին եւ Նիւասայ ընթերցողին: Յայսմ. յիշ. կատարման եռ. կուսանացն՝ սքանչելի մահուամբ: Թղ. 48բ^{1}. Նաւ. ԻԸ: Սեպտ. է: Յիշ. Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն: Թղ. 50բ^{1}. Նաւ. ԻԹ: Սեպտ. Ը: Տօն է ծննդեան Ս. Կուսին Մարիամու Աստուածածնին: Թղ. 52բ^{2}. Նաւ. Լ: Սեպտ. Թ: Յիշ. վարուց մահուան Ս. հայրապետին՝ Սահակայ Պարթեւին մերոյ:

Թղ. 54բ^{1}. Հոռի Ա: Սեպտ. Ժ: Վկ. Ս. կուսանացն Մինադորայ՝ եւ Մինփոդորայ, եւ Բասիլլիոայ: Թղ. 55ա^{1}. Յայսմ. յիշ. վարուց Ս. Պօղոսի եպիսկոպոսին, Թղ. 55բ^{2}. Հոռի. Բ: Սեպտ. ԺԱ: Վկ. Ս. Մանուչակայ: Թղ. 56ա^{2}. Ի սմին աւուր եւ Ս. Ռոմիլոս... գլխատեցաւ...: — Ի սմին աւուր դարձեալ վկ. Ս. Դիոդորայ եւ Դիդիմոյ...: Թղ. 56բ^{1}. Յայսմ. վկ. Ս. Սողոնի: Թղ. 56բ^{2}. Յայսմ. վկ. Ս. Եփսեքոսի: Թղ. 57ա^{1}. Հոռի Գ: Սեպտ. ԺԲ: Վկ. Ս. Ապտոնիմոսի եպիսկոպոսին: Թղ. 57ա^{2}. Յայսմ. վկ. Ս. Սեւերիանոսի Սեբաստացոյն: Թղ. 58ա^{2}. Հոռի Դ: Սեպտ. ԺԳ: Նաւակատիկ է Ս. Խաչին տօնին, Յարութեան եւ Գողգոթային: Յետ գիւտի Ս. Խաչին՝ հրամանաւ Հեղինեա մօր թագաւորին շինեցան եկեղեցիք՝ Ս. Յարութեան ի Գողգոթայ: Թղ. 59ա^{2}. Յայսմ. յիշ. է Ս. Յոհաննու Ոսկեբերանին, մեծ վարդապետին տիեզերաց...: Թղ. 60ա^{2} Հոռի Ե: Սեպտ. ԺԴ: Տօն է ամենայաղթ եւ հուչակաւոր Ս. Խաչին Քրիստոսի. Յոհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ Գովեստ ի Ս. Խաչն Քրիստոսի: Մի ոք այսուհետեւ ամօթ համարեսցի զպարկեշտ նշան փրկութեան մերոյ եւ զլուխ ամենայն բարութեան...: Թղ. 62բ^{2}. Հոռի Զ: Սեպտ. ԺԵ: Վերատին տօն է Ս. Խաչին՝ եւ վկ. Ս. Նիկիտասայ: Թղ. 63ա^{2}. Յայսմ. վկ. Ս. Եւփիմեայ կուսին:

Թղ. 63բ^{2}. Յայսմ. կատարեցաւ Կոռնելիոս՝ այր ծերունի ի Սիկլիայ քաղաքին. հրամանաւ կռապաշտ դատաւորին Պերինձայ...: Թղ. 64բ^{2}. Հոռի Է: Սեպտ. ԺԶ: Վարք եւ յիշ. աղախնոյն Աստուծոյ Թէոդորա մեծի ճգնաւորին: Թղ. 66ա^{1}. Հոռի Ը: Սեպտ. Ժէ: Վերատին տօն է Ս. Խաչին: Եւ յիշ. Ս. Թարգմանչացն, Սահակայ եւ Մեսրոպայ՝ եւ աշակերտաց նոցա: Թղ. 67ա^{2}. Հոռի Թ: Սեպտ. ԺԸ: Տօն է Մովսէսի եւ Ահարոնի եւ քուերց նորա: Թղ. 69բ^{1}. Հոռի Ժ: Սեպտեմբ. ԺԹ: Վկ. Ս. Ոսկեանց քահանայիցն: Թղ. 70ա^{1}. Յայսմ. վկ. սրբուհոյն Արիադնեայ: Թղ. 71ա^{1}. Ի սմին աւուր վկ. Ճ եւ Ծ մարտիրոսացն: — Ի սմին աւուր եւ Ս. Մակրոբայ՝ Գորդիանու, Հեղիուդոտիկոսի, Ղուկիանու եւ Վաղերիանոսի վկ. ...: Թղ. 71ա^{2}. Հոռի ԺԱ: Սեպտ. Ի: Պատմութիւն եւ վկ. Ս. Եւստաթէոսի: Թղ. 73բ^{1}. Հոռի ԺԲ: Սեպտ. ԻԱ: Կատարումն Ս. Եղիշէի Առաքելոյն: Թղ. 73բ^{2}. Յայսմ. յիշ. է աւերմանն Ամթայ: Թղ. 74բ^{2}. Հոռի ԺԳ: Սեպտ. ԻԲ: Վկ. Ս. Փոկասու եպիսկոպոսին: Թղ. 75ա^{2}. Յայսմ. տօն է Յովնանու մարգարէին: Թղ. 75բ^{2}. Հոռի ԺԴ: Սեպտ. ԻԳ: Վկ. Սրբուհոյն Իրայիտայ: Թղ. 76ա^{1}. Յայսմ. յիշ. կոտորելոցն ի Տաճկաց. Յունաց քրիստոնէիցն..: Թղ. 77ա^{2}. Հոռի ԺԵ: Սեպտ. ԻԴ: Վկ. Սրբուհոյն Թեկղեայ: Թղ. 78բ^{2}. Հոռի ԺԶ: Սեպտ. ԻԵ: Վկ. Ս. Առաքելոյն Կեփայի եւ Ապողոսի եւ Յակոբայ եպիսկոպոսին: Ի սմին աւուր վկ. Ս. Ագաթոկղեա: Յայսմ. յիշ. բարեպաշտ արքային Յունաց, Մանուէլի: Թղ. 80ա^{2}. Հոռի Ժէ: Սեպտ. ԻԶ: Ննջումն Աւետարանչին Յոհաննու: Թղ. 82ա^{2}. Հոռի ԺԸ: Սեպտ. Իէ: Վկ. Ս. Կալիստրատոսի: Թղ. 83բ^{1}. Հոռի ԺԹ: Սեպտ. ԻԸ: Պատմութիւն Ս. Առաքելոյն Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի: Թղ. 84ա^{2}. Յայսմ. վկ. Ս. Ալփիոսի եւ Փիլատելփիա, եւ Եիւրինոսի, եւ այլ Ճ եւ Ծ մարտիրոսացն...: Թղ. 84բ^{1}. Յայսմ. վկ. սրբուհոյն Եպիկուրայ: Յայսմ. վկ. սրբուհոյն Մամելքայ: Ի սմին աւուր յիշ. է սքանչելեացն՝ որ եղեն յեկեղեցի Ս. Զենոնոսի ի քաղաքն Տիբերայ...: Թղ. 85ա^{1}. Հոռի Ի: Սեպտ. ԻԹ: Վարք եւ յիշ. Ս. հօրն Բարիտոնի: Թղ. 85բ^{2}. Յայսմ. յիշ. Ս. Եփոփքոսի, որ ասաց աշակերտաց իւրոց, թէ ի ժամ Ս. Պատարագին տեսանէ ի յօդն...: Թղ. 86ա^{2}. Հոռի ԻԱ: Սեպտ. Լ. Գիւտ նշխարացն Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ:

Թղ. 86բ^{1}. Ի սմին աւուր յիշատակ Ս. Անտոնի եւ Կրօնիդէա եւ է խոտաճարակացն որ ի վանսն Գլակայ: Թղ. 87ա^{1}. Յայսմ. յիշ. վարուց Ս. Հօրն Թաթլոյ եւ Վարոսի եւ Թումասու: — Վերջը՝ քանի մը տող՝ Սուրբ Գրիգոր Ազուանից կաթողիկոս: Թղ. 88ա^{2}. Հոռի ԻԲ: Հոկտ. եւ Թշրին Ա: Հոկտեմբեր ամիս աւուրս ունի ԼԱ: Տիւն ԺԱ ժամս եւ գիշերն ԺԳ: Եւ է այսօր յիշ. ԲԺ—ան վարդապետացն, որոց առաջին ի գլուխ Ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացին: Թղ. 90բ^{1}. Հառի ԻԳ: Հոկտ. Բ: Վկ. Անանիա առաքելոյն: Յայսմ. տօն է Ս. Թէոդորոսի, որ ի Պերգէ չարչարեցաւ ի Թէոդոտոնէ դատաւորէ: Յայսմ. յիշ. սքանչելեացն որ եղեւ յուխտաւորսն Սինէական լերինն: Արեգայ մի Յովաննէս անուն Բջնեցի պատմեաց Վանական վարդապետին...: Յայսմ. վկ. Ս. եպիսկոպոսին Դոսանայ: Թղ. 91բ^{2}. Հոռի ԻԴ: Հոկտ. Գ: Վկ. Ս. Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին եւ Յուստինէ կուսին: Թղ. 93ա. Հոռի ԻԵ: Հոկտ. Դ: Վկ. Ս. Դիոնէսիոսի Արիսպագացւոյն: — Վերջը՝ քանի մը տող՝ «Սուրբ Կիւրակոս»: Ի սմին աւուր յիշ. վարուց եւ նահատակութեան Ս. Ադոքտոսի, եւ դստերն իւրոյ Կալիստինեա: Ի սմին աւուր յիշ. արձակմանն սատանայի եւ Ռ. ամ. կապանաց իւրոց: Թղ. 95ա^{2}. Հոռի ԻԶ: Հոկտ. Ե: Վկ. Ս. Հռիփսիմեանց կուսանաց: Թղ. 97բ^{2}. Հոռի Իէ: Հոկտ. Զ: Վկ. Ս. կուսանացն Գայիանեանց: Յայսմ. վկ. Թումայի առաքելոյն, որ ի Հնդիկս կատարեցաւ, ի Մըժդիհէ արքայէ: Թղ. 99բ^{1}. Հոռի ԻԸ: Հոկտ. է: Վկ. Ս. Սարգսի եւ Բագոսի: Թղ. 101ա^{1}. Հոռի ԻԹ: Հոկտ. Ը: Վկ. Սրբուհոյն Պեղիգեայ կուսին: Յայսմ. յիշ. Ս. Պօղոսեա սարկաւագուհոյն...: Յայսմ. վկ. Ս. մարտիրոսացն Յոբենտիոսի, եւ Մաքսիմոսի: Սոքա էին յամս ուրացողին Յուլիանոսի...: Յայսմ. երանելի կանայքն քորք Բ կոյսք եւ իմաստունք: Թղ. 102ա^{2}. Հոռի Լ: Հոկտ. Թ: Վկ. Եւլամբիոսի եւ քեռ նորա Եւլամբիայ: Թղ. 103ա^{1}. Յայսմ. յիշ. Ռոմանոսի երգեցողի, որ էր սարկաւագ յԱմասիայ քաղաքին: Յայսմ. յիշ. սքանչելեացն Աստուծոյ՝ որ եղեւ քահանայ մի Ստեփաննոս անուն՝ յերկրէն Իտալացւոց: Յայսմ. երեւումն Ս. Յոհաննու Ոսկեբերանին:

Թղ. 103բ^{2}. Սահմի Ա: Հոկտ. Ժ եւ Թշրին ԻԲ: Տօն է Յղութիւն-Եղիսաբեթի. Քահանայապետն: Թղ. 105ա^{2}. Սահմի Բ: Հոկտ. ԺԱ: Տօն է Ս Ժողովոյն՝ որ ի Նիկիայ: Թղ. 105բ^{1}. Յայսմ. վկ. Ս. Թէոդորոսի Աղեքսանդրացւոյն...: Յայսմ. վկ. Ս. Տարասեանցն: Թղ. 106ա^{2}. Սահմի Գ: Հոկտ. ԺԲ: Վկ. Ս. Կարպոսի եւ Պապիլասա: Ի սմին աւուր վկ. Սրբուհոյն Դոմնայի: Յայսմ. վկ. Ս. Վարոսի եւ այլ Զ կրօնաւորացն: Թղ. 108ա^{1}. Սահմի Դ: Հոկտ. ԺԳ: Վարք եւ յիշ. Ս. հայրապետին մերոյ Մաշտոց վարդապետին: Թղ. 109ա^{1}. Սահմի Ե: Հոկտ. ԺԴ: Տօն է Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն: Թղ. 110ա^{2}. Սահմի Զ: Հոկտ. ԺԵ: Վկ. Ս. Իւղկիանոսի քահանային: Թղ. 111ա^{1}. Ի սմին աւուր աղօթէր Ս. Հայրն Անտոն ի խուցն իւր: Թղ. 111ա^{2}. Քահանայ մի Աղեքսանդրացի, գնաց յանապատն առ եպիսկոպոսն ոմն: Թղ. 111բ^{2}. Սահմի է: Հոկտ. ԺԶ: Վկ. Ս. Ղունկիանոսի Հարիւրապետին: Յայսմ. Ս. Սոկրատէս քահանայն եւ սրբուհին Թէոդոսիայ կատարեցան սրով յՆդուրիա քաղաքին...: Թղ. 112բ^{1}. Սահմի Ը: Հոկտ. Ժէ: Վկ. Ս. Խուսանթոսի, որ թարգմանի Ոսկի ծաղիկ, եւ ամուսնոյն իւրոյ Դարեհի: Թղ. 113բ^{2}. Սահմի Թ: Հոկտ. ԺԸ: Վկ. Ս. Ղուկասու Աւետարանչին: Թղ. 114ա^{2}. Յայսմ. յիշ. Ս. Անդրէասի կրօնաւորի: Յայսմ. տօն է Ովսիա մարգարէին: Յայսմ. վկ. Ս. Արտեմեա: Յամս ուրացողին Յուլիանոսի՝ որ տանջէր զքրիստոնեայսն ի մեծ քաղաքն անտիոք...: Թղ. 115բ^{1}. Յայսմ. վկ. Ս. Հիպերիքեանցն: (Վերջաւորութեան քանի մը տողով կը յիշուին (Թղ. 115բ^{2}—116ա^{1})՝ «սուրբ եպիսկոպոսն Բարդիշօ», «սուրբ Դոմինոս, ի քաղաքն Թեսաղոնիկէ», «սրբուհին Լուկիա» եւ «Անաստասիա սրբուհին ի Հռոմ քաղաքին». Թղ. 116ա^{2}. Սահմի ԺԱ: Հոկտ. Ի: Պատմութիւն եւ վկ. Ս. Խարիթեանցն. ԺՌ եւ ԲՃ մարտիրոսացն: Թղ. 117ա^{2}. Սահմի ԺԲ: Հոկտ. ԻԱ: Վարք եւ Յիշատակ Ս. Հարանց հօրն Իլարիոնի ճգնաւորին: Թղ. 118բ. Յայսմ. յիշ. վարուց Ս. եւ արի ճգնաւորին Մաղաքիայ...: Թղ. 119ա^{1}. Սահմի ԺԳ: Հոկտ. ԻԲ: Վարք եւ յիշ. Աբերկիոսի եպիսկոպոսին: Թղ. 120բ^{2}. Սահմի ԺԴ: Հոկտ. ԻԳ: Վկ. Ս. Յակոբայ առաքելոյն Տեառնեղբօրն: Թղ. 122ա^{2}. Սահմի ԺԵ: Հոկտ. ԻԴ: Պատմութիւն նընջման եւ յարութեան Ս. մանկանցն Եփեսոսի: Թղ. 124ա^{2}. Սահմի ԺԶ: Հոկտ. ԻԵ: Վկ. Ս. Նոտարացն Մարկիանոսի եւ Մարտինի: Թղ. 124բ^{1}. Յայսմ.

© National Library of Armenia

վկ. Ս. Դեմետրիոսի: Թղ. 125ա². Սահմի ԺԻ: Հոկտ. ԻԶ: Վարք եւ յիշ. Ս. Անփիլոսի եպիսկոպոսին: Թղ. 125բ². Ի սմին առուր եղեւ չարժ մեծ եւ անպէն ի Կոստանդինուպոլիս, յամս Լեւոնի կայսեր...: Յայտ. նահատակութիւն Սմբատայ Բագրատունոյ ի ԽԳ թվականիս Հայոց: Թղ. 126ա². Սահմի ԺԸ: Հոկտ. ԻԷ: Վկ. Ս. Կապետոլինեա եւ աղախնոյն իւրոյ: Թղ. 126բ². Յայտ. վկ. երից եղբարցն՝ Կղօտիոսի, Սատերիոսի եւ Նեներիոսի: Թղ. 127ա². Սահմի ԺԹ: Հոկտ. ԻԸ: Վարք եւ յիշ.՝ Աբրահամու արդար ճգնաւոր քահանային: Թղ. 128բ¹. Սահմի Ի: Հոկտ. ԻԹ: Տօն է Ս. կուսանացն Նունեա եւ Մանեա: Թղ. 130ա¹. Սահմի ԻԱ: Հոկտ Լ: Վկ. Զենոբայ եպիսկոպոսին եւ Զենոբեայ: Թղ. 130բ². Յայտ. եռեա Պրոկղոս զառաքեալն Պօղոս՝ մերձ Ցոհաննու Ոսկեբերանին...: Թղ. 131բ¹. Սահմի ԻԲ: Հոկտ. ԼԱ: Վկ. Ս. Եպիմարքոսի եւ Անտոնինոսի: Թղ. 132ա². Յայտ. վկ. Ս. Մելասպիոսի եւ ամուսնոյն իւրոյ Կասիանեա եւ որդւոյն Նորա Անտոնինոսի: Թղ. 132բ¹. Յայտ. կատարեցան Ս. վկայքն Քրիստոսի ի Կեսարիայ ի Մաքսիմիանոսէ արքայէ, Անտոնինոս քահանայն եւ Նիկիփոռոս Զերբինան եւ Գերանոս եւ աղախին Քրիստոսի Մանաթիայ Իւսկիւթոյ պօղոյ: Պատմութիւն կնոջ միոյ՝ որոյ անուն էր Շնոհփոր: Սա էր ի զաւառէն Խախտեաց, որ այժմ ասի Բաբերդ, ի գեղջէն որ կոչի Վերին Խայիճ եւ էր սա առնակին ումեմն քրիստոնէի...: Թղ. 133բ¹. Սահմի ԻԳ: Նոյեմբեր Ա: Պատմութիւն անարծաթ բժշկացն՝ Կոզմայի եւ Դամիանոսի: Թղ. 135ա¹. Առաքեալ Ս. վարդապետաց Ներսեհեան ի պատիւ ամենայն սրբոց, հնոց եւ նորոց: Կաթուղիկէ եկեղեցի սուրբ՝ երկին յերկրի հաստատեցաւ...: Թղ. 138բ¹. Սահմի ԻԴ: Նոյ. Բ: Վկ. Սրբոյն Յակինթոսի Պիզատոսի եւ Անեմբեսոսի: Թղ. 139ա². Ի սմին աւուր՝ եպիսկոպոսն Փռանգաց սուրբն Մարտինոս...: Թղ. 139բ¹. Սահմի ԻԵ: Նոյ. Գ: Վկ. Ս. Ստեփաննոսի Հռոմայ հայրապետին եւ որոց ընդ նմա: Թղ. 142ա¹. Սահմի ԻԶ: Նոյ. Դ: Վկ. Ս. Ակիմսիմեա եպիսկոպոսին. եւ Յովսէփայ քահանային եւ Սյիթալայ Սարկաւագին: Թղ. 142բ². Սահմի ԻԷ: Նոյ. Ե: Վկ. Սրբուհոյն Կիւրենայ եւ Մատրոնայ: Թ. 143բ². Սահմի ԻԸ: Նոյ. Զ: Տօն է եւ յիշ. Ս. Պօղոսի խոստովանողին: Թղ. 145բ¹. Սահմի ԻԹ: Նոյ. Է: Վկ. Ս. Պորփիւրոսի Գուսանին: Թղ. 146ա¹. Ի սմին աւուր յետ ժամանակաց՝ յաւուրս Լեւոնի կայսեր՝ անկաւ փոչի յերկնից ի Կոստանդնուպօլիս եւ նստաւ կիսաչափ թզոյ մօխրին ի վերայ քաղաքին...: Դարձեալ ի ՃԿԶ (=717) Թուականին Հայոց. Ցաւուրս միւսմ յՈւրհայ քաղաք տեսին, զի արք Ը ելին ի գերեզմանացն...: Թղ. 146բ¹. Սահմի Լ: Նոյ. Ը: Տաւն է Ս. Հրեշտակապետացն՝ Գաբրիէլի եւ Միքայէլի եւ ամենայն երկնաւոր զօրացն: Թղ. 148ա¹. Պատճառք յաղագս երկնայնոց դասուցն...: Տեառն Ներսէսի ասացեալ մաղթանք...:

(Շարունակելի:)

Ն. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ՄԱՂԱՐԻՏԱՑ ՆԱԽԱՎԿԱՑՒ ՎԱՆՔԻՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐԸ

Հայաստանի այն վանքերէն է Մաղարադայ Նախավկայի վանքը[1], որ կաթողիկոսական չատ մը կոնդակներ ընդունած է: Անոնցմէ չատերն անկորուստ ու անվթար մեր օրերը հասած են, թէպէտ չեն մնացած այն վանքին չորս պատերուն մէջ, որուն կը վերաբերին եւ կամ որուն համար հանուած են:

Այդ կոնդակները գրուած են կա՛մ վանքին առաջնորդներու անուանումի ու հաստատութեան առթիւ եւ անոնք հանդիսական ոճով եւ գեղեցիկ զարդերով ու գրերով օժտուած են, վասն զի աւետիս ունին եւ ուրախութիւն պատճառող բովանդակութիւն եւ կա՛մ վանքի նորոգութիւններու եւ պարագրութեանց համար եւ այդ պարագային անոնք յորդորական են ու պարզ իրենց արտայայտութեամբ մէջ — կարծես վանքին խեղճութիւնը ձեւով մը պատկերացնել ուզէին: Քանի մը կոնդակ ալ գրուած են վէճերը բառնալու համար:

Ս. Նախավկայի վանքին անունով ելած են 25է աւելի կոնդակ: Այդ կոնդակներէն մի քանին արդէն ապագրութեամբ ծանօթ են (տմմտ. վարը): Անոնցմէ կարեւոր մաս մը Kohler գրավաճառէն Հ. Ն. Ակինեան (իբրեւ Մատենադարանապետ) 1914ին գնած է եւ այժմ կը գտնուին Վիեննայ Մխիթարեան Մատենադարանի Ձեռագրաց Հաւաքածոյին

[1] Նախավկայի վանքի մասին տմմտ. Հանդէս Ամսօրեայ, 1941, էջ 200:

թ. 694 տիւին մէջ: Իսկ քանի մը հատն ալ անունով կամ բովանդակութեամբ եւս աչքի առջեւ ունի Մատենադարանին գրչէն: Անոնցմէ մի քանին Հ. Ն. Ակինեան երեւան թ. 683 կոնդակաց Հաւաքածոյէն արտագրած է:

Ստեփանոս Ջուղայեցի, մխիթարեան եւեթնաւ եւ տեսուչ Նախավկայի վանքի, 1736ին Աբրահամ Կաթողիկոսի հրամանով այն վանքին կոնդակներու արտագրութեան կը սկսի: Ահա իր խօսքերը՝

«Հրամանաւ Տեառն Աբրահամու ամենայն Հայոց կաթողիկոսի այս չորեսին կոնդակս օրինակեցի ըստ ըղձի նոքին ի մէջոյ հնդէտասան կոնդակացն հնագունից կաթողիկոսացն Հայոց, վասն զի եւ նոքա ի սոյն ոճ եւ ի սոյն ձեւ բանից գոյին ներգրեցեալք, վասն որոյ ոչ կամեցաք զմայրն ձանձրութեան ի մէջ ածել, այլ զչորեսին այս բաւական համարեցաք իրը հայելի իմն որ ընդ սոքօք զտահայիլ եւ ընդ նուիրս բանք, զի գհնագոյնս ի ձեռն նորագունից ծանիցեմ: Զարքայականն հնագոյն, գԴրիդորին, գՄիքայէլին եւ գՄելքիսէդեքին կաթուղիկոսացն նախագոյնս, իսկ գմիջինն որ ըստ սովաւ (ի բա)ց թողաք, զի սոքօք ծանիցես: Զհնի Արքայականին եւ քահանայականին պետական հրամանագրոց, այսինքն Աչոտայ եւ Տեառն Խաչկայ, որ ի Նիւ Թուականէն Հայոց, կայր

գկոնդակն Տեառն Կարապետի ի ՊԽԴ (Թուականէ)
եւ ապա Տեառն Պօղոսի ի ՊԿԷ ,,
երեք ի Տեառն Գրիգորէ ի Պ/Թ ,,
Տեառն Գրիգորէ ի ՋԾե ,,
Տեառն Գրիգորսէ (ի) ՋԱ ,,
եւս Տեառն Աբիսաակէսէ (ի) ՋԻե ,,
Տեառն Սարգսէ (ի) ՋԾե ,,
եւ եւս Աբիսաակէսէ Տեառն ի ՋՂ ,,
ի տէր Միքայէլի (ի) ՌԶ ,,
եւս ի տէր Եղիշէէ (ի) ՋԾԳ ,,
ի տէր Ստեփաննոսէ (ի) ՋՂԴ ,,
եւս ի տէր Մելքիսեթէ (ի) ՌԿԲ ,,

Ըստ վերասացելումն գչորեսին բաւական վարձեցի ընդունողացն եւ Քրիստոս(ի) մարգասիրին փառք յաւիտեանս ամէն: Օրինակող կոնդակացս Ստեփաննոս հին Ջուղայեցի մխիթարն սուրբ էջմիածնի, աւետածու եւ տեսուչ վանացս Ս. Ստեփաննոսի Նախավկային, որդի առն գտհկի եւ քարակոփի Մուրատխան կոչեցեալ, որդւոյ Յովհաննէսի, որդւոյ Մելքոնի, յորդւոյ Յեսուայ, յեղբօր հարազատի Տեառն Յակոբայ Զրքնեան առաքելոյ եւ մականուանելոյ իրը Շիրակեանեան, ի ներ թուաբերութեանս Հայոց ՌՃՁԵ ամի, յամսեան Դեկտեմբերի ԻԳ. գրաւ նորին առկայացաւ ձեռամբ (Ստեփանոսի) առ գրան սուրբ Նախավկային Մաղարթայ վան կոչեցեալ ի Նախչուան գաւառի» (Ակինեան Հ. Ն., Հաւաք. Յիշատ. Երեւան, 683):

Դժբախտաբար Ստեփանոս Ջուղայեցին իր այս յիշատակագրութեամբ չատ մը գժուարութիւններ ու խնդիրներ — մանաւանդ Թուականի — կը յարուցանէ, ինչպէս մէն մի կոնդակի մասին խօսուած ատեն պիտի նկատուի: Սակայն ամէն պարագայի իրեն երախտապարտ պիտի մնանք, վասն զի չատ մը կոնդակներու գոյութիւն ունենալն ու մի քանիին արտագրութիւնն իր գրչին կը պարտինք:

Նախավկայի վանքի կոնդակներու հրատարակութիւնը կ'ընենք այն պիտակցութեամբ, որ անոնք այդ վանքին պատմութեան համար հարկաւոր են եւ կամ բաղձալի:

Ա.

ԿՈՆԴԱԿ ԽԱՉԻԿ Ա· ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ (972—992)

Ստեփան Ջուղայեցի իր յիշատակագրութեան մէջ կը գրէ՝ «Զհնի արքայականին եւ քահանայականին պետական հրամանագրոց, այսինքն Աչոտայ եւ տեառն Խաչկայ, որ ի Նիւ Թուականին»: Այս խօսքերով կը յայտնէ թէ՝ Խաչիկ Ա. կաթողիկոսը Նախավկայի վանքին համար կոնդակ մը գրած է եւ ինքը զայն արտագրած 1736ին: Ստեփ. Խաչիկ կաթողիկոսի անունով Նախավկայի վանքին հայող կոնդակ մը կայ ու հրատարակուած է:

Կոնդակին գրութեան ոճը եւ գաղափարներու եւ ասութիւններու եռեւառաջութիւնն իրաւի Հ. Ալիշանի մէջ կասկած կը յարուցանեն՝ «Թէպէտ եւ հին ասի, այլ ոչ Թուի ինչ վաւերական կամ հարազատ բնագրին, զի երեւին ի նմին անհեղեղ մեծարանութիւնք» (Սիսական, էջ 516, ծն. 1): Ստեփ. այս կոնդակն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ Աչոտ Ողորմածին անունով հատած նուիրագրին (Մեսրոպ եպիսկոպոս Սմբատեան, Երնջակ, էջ 418—420, Հանդէս Ամսօրեայ.

© National Library of Armenia